

GORM HARSTE

KRIG

TÆN
KE
PAU
SE
R

KRIG

»... Aarhus Universitetsforlags
utroligt vellykkede serie«

Søren Schauser,
Berlingske

TÆNKEPAUSER 1-75

FRIHED af Hans-Jørgen Schanz
NETVÆRK af Jens Mogens Olesen
MONSTRE af Mathias Clasen
TILLID af Gert Tinggaard Svendsen
LIVSHISTORIEN af Dorthe Kirkegaard
Thomsen
FJENDSKAB af Mikkel Thorup
FOLK af Ove Korsgaard
DANMARK af Hans Hauge
NATUR af Rasmus Ejrnæs
VREDE af Thomas Nielsen
MYRER af Hans Joachim Offenberg
POSITIV PSYKOLOGI af Hans Henrik
Knoop
KROPPEN af Verner Møller
KÆRLIGHED af Anne Marie Pahuus
ERINDRING af Dorthe Berntsen
HÅB af Bertel Nygaard
TID af Ulrik Uggerhøj
SANDHED af Helge Kragh
MENNESKET af Ole Høiris
MAGI af Jesper Sørensen
LOVEN af Gorm Toftegaard Nielsen
TERROR af Carsten Bagge Laustsen
LITTERATUR af Dan Ringgaard
ROMANTIK af Katrine Frøkjær Baunvig
FAMILIEN af Peter C. Kjærgaard
LYKKE af Christian Bjørnskov
UNIVERSET af Steen Hannestad
SPØRGSMÅL af Pia Lauritzen
GUD af Svend Andersen
SEX af Ditte Trolle
NYDELSE af Rasmus Ugilt
KORRUPTION af Mette Frisk Jensen
POLITIK af Michael Bang Petersen
TRO af Peter Lodberg
HJERNEN af Leif Østergaard
HJERTET af Diana M. Røpcke
VILJE af Søren R. Fauth
SPROG af Mikkel Wallentin
OVERVÅGNING af Anders Albrechtslund
SMAG af Susanne Højlund
TORTUR af Morten Dige

TEKNOLOGI af Kasper Hedegård Schiølin
EUROPA af Jørgen Møller
GAVEN af Anders Klostergaard Petersen
ALDER af Suresh Rattan
VIDEN af Kristian Hvidtfelt Nielsen
TAL af Henrik Kragh Sørensen
DEMOKRATI af Svend-Erik Skaaning
REFORMATIONEN af Bo Kristian Holm
VELFÆRD af Carsten Jensen
SMERTE af Troels Stachelin Jensen
HUMOR af Stefan Kjerkegaard
VALG af Jørgen Elklit
KARMA af Marianne Qvortrup Fibiger
SORG af Mai-Britt Guldin
FIKTION af Simona Zetterberg Gjerlevsen
LYD af Anette Vandsø
PESSIMISME af Per Jensen
ANSVAR af Ulrik Nissen
KØD af Jonatan Leer
KREATIVITET af Jan Løhmann Stephensen
STEMMEN af Peter Musaeus
BYEN af Mikkel Thelle
JESUS af Kasper Bro Larsen
SKURKE af Jens Kjeldgaard-Christiansen
INTEGRATION af Mikkel Rytter
SUNDHED af Lars Thorup Larsen
SKAM af Carsten Stage
SERIER af Tore Rye Andersen
LEG af Marc Malmdorf Andersen
SØVN af Christine Parsons
NATIONALITET af Michael Böss
RELIGION af Jeppe Sinding Jensen
RO af Iben Have
KRIG af Gorm Harste

GORM HARSTE

KRIG

TÆN
KE
PAU
SE
R

KRIG

Tænkepause 75

© Gorm Harste og Aarhus Universitetsforlag 2020

Tilrettelægning og omslag: Trefold

Forfatterfoto: Poul Ib Henriksen

Forlagsredaktion: Søren Mogensen Larsen

Bogen er sat med Dante og Gotham

E-bogsproduktion: Narayana Press

ISBN 978 87 7219 073 0

Tænkepauser

– viden til hverdagen

af forskere fra

AARHUS
UNIVERSITET

Se tænkepauser.dk

FAGFÆLLE-
BEDØMT

INDHOLD

**KATASTROFEN
I 1914**

6

**KRIGENS
PARADOKS**

23

**KRIGENS
VÆSEN**

33

**KORSTOG
OG
VERDENSMAGT**

48

KATASTROFEN I 1914

FÆDRE OG SØNNER

I begyndelsen af filmen *Dommedag nu* om Vietnamkrigen vågner en ung officer fra sit mareridt til tonerne af The Doors' sang "The End". Jim Morrison synger til sin far: "I want to kill you" og slutter med en ufærdig sætning om, hvad han har lyst til at gøre ved sin mor. Altså det klassiske ødipuskompleks omsat til amerikansk rock'n'roll.

Filmen er fra 1979, sangen fra 1966. Men hvem er så faderen? Jo, Stephen Morrison var ledende admiral i den amerikanske Tredje Flåde, der i oktober 1964 havde beordret et angreb på tre nordvietnamesiske krigsskibe, som ganske vist fuldt lovligt befandt sig inden for nordvietnamesisk farvand. Men over for kommunisterne ville USA vise, hvem der havde magten og de største våben. Angrebet satte ild til den lunte, der fik Vietnamkrigen til at eksplodere.

Jim Morrison var om nogen en kultfigur i ungdomsoprørets modstand mod meningsløsheden i Vietnamkrigens langtrukne voldsscener. 27-årige Jim døde allerede den 2. juli 1971, dagen før Stephen Morrison holdt tale ved skrotningen af sit enorme hangarskib. Han hørte ikke

en eneste af sønnens verdensberømte sange, men fortalte kort før sin død i 2008, at han var ”stolt af ham”.

Vi skal langt tilbage i historien for at finde fortilfælde af lignende opgør mellem far og søn, der lige så stærkt udtrykker generationskonflikterne om krigens mening og meningsløshed. I Bibelen siger Gud til Abraham, at han skal ofre sin søn, Isak – dog blot for at afprøve Abrahams lydighed. Og Gud ofrede som bekendt også sin egen søn på korset. Men dermed skulle det også være nok med al den opofrelse. Det blev det ikke.

På samme vis forsøgte Preussens senere kong Frederik den Store som 16-årig musik- og filosofiinteresseret kronprins i 1728 at flygte fra sin autoritære far, soldaterkongen Frederik Wilhelm, hvis agenter fangede ham, og faderen dømte ham så til døden for landsforræderi. Sønnen måtte se sine to medskyldige venner hængt, og i sidste øjeblik benådede hans far ham så.

Jo, den østrigske psykiater Sigmund Freud kunne have haft travlt med at analysere forholdet mellem mange fædre og sønner, når krig kommer ind i billedet. Vi vil alle så gerne leve fredeligt. Men hvorfor drager mennesker så i krig gang på gang? Hvad er baggrunden for krig? Hvordan fanges vi ind af den?

Stolte fædre har siden tidernes morgen sendt deres sønner i krig uden at forestille sig, at de ville miste dem. Men krig har selvfølgelig i lige så høj grad belastet mødre og koner samt børn og børnebørn og smadret hele deres verden. Og som om det ikke var nok, skal sønnerne helst vende hjem som helte, og døtrene stå med flag, sange og

dydige blikke. Men den slags illusioner brister; krig bliver til blodig alvor.

Ikke mindst i Tyskland har vi de sidste par årtier set en række af opgør med denne fortælling om helte. En hel generation af yngre mænd skulle i 1940'ernes Nazityskland tjene som ekstremt unge soldater. De var unge nok til at blive stærkt indoktrinerede i nazismen, men også til at være uskyldige. Dog var de gamle nok til at huske, vide og reflektere. Det er forfattere og nobelpristagere som Heinrich Böll og Günter Grass og samfundstænkere som Niklas Luhmann og Jürgen Habermas, hvis bøger og tanker vi i dag forstår og analyserer verden med.

Deres børnebørn har sikkert spurgt: Hvad lavede bedstefar under krigen? *Opa* har oftest svaret med tavshed og fortrængning. Det var Første Verdenskrig, der siden 1939 har stået i skyggen af Anden Verdenskrig, som lærte den næste generation af soldater at fortrænge krigens betydning. Krig blev til tavshed.

Et ophold i en skyttegrav er usammenligneligt mere belastende end læsning af selv de tungeste værker om krig. Krig og bøger om krig kan ganske vist være underholdende, især når forfatterne fortæller om sejre og helte, meningsfuld opofrelse og situationer ladet med spænding. Men krigens væsen kræver tilsyneladende en Tænkepause at finde frem til.

SOM LEMMINGER UD OVER AFGRUNDEN

I Første Verdenskrig deltog 70 millioner soldater. Over ti millioner dræbtes i kamphandlinger, flere millioner soldater døde af epidemier som den spanske influenza; otte millioner andre civile er der aldrig gjort rede for. Under krigen omkom i alt godt 22 millioner. Cifrene er vanvittige. Millioner og atter millioner blev handicappede.

I 1960'erne samlede den franske historiker Marc Ferro imidlertid alle de filmklip, man havde i Frankrig af *la Grande Guerre*, til en tv-dokumentar, og seerne var bestyrtede: Hvad var det for noget mudder, søle og rotte- og lusebefængt inferno, generalerne havde sendt drengene ud i igennem krigens fire lange år fra 1914 til 1918?

Hvordan kan det gå til, at den slags krige fortsætter? Så længe og så meningsløst? Det var, som om krigen kun havde sig selv som formål. Som om fred var ligegyldig. Ligesom menneskene.

I 1920'erne talte man dog kun om det, der talte statistisk: de fysisk handicappede, som ikke kunne arbejde og krævede en form for statslig understøttelse. Resten af de overlevende soldater beklagede sig også, og lægerne gav dem tilnavnet "rentehysterikere"; de ville bare have pension. De havde måske også fortjent den efter at have stået og gravet i rådrende lig begravet i stinkende dynd, og det regner meget i Nordfrankrig. Mange gjordes døde af kanontorden og granatekspllosioner, omtrent 700.000 bomber per dag gennem hele krigen.

I dag kan vi med nye teknikker se, at Første Verdenskrig foregik i farver; franskmændene kæmpede i

begyndelsen i røde bukser. Gode mål. Krigen førtes fra op til otte meter dybe skyttegrave, som nedgravet i det mudrede grundvand i et zigzagmønster strakte sig flere tusind kilometer gennem Nordfrankrigs fugtige jord og i Østeuropa langs de tyske og østrig-ungarske grænser til Rusland samt stræderne nær Istanbul og skåret ud i klipper i Alperne i Norditalien.

I fire år var de vigtigste fronter låst fast. Alligevel sendte generalerne masser af mennesker ud i den visse død mod granatregn og maskingeværer som i de sjældne lemmingår ved Norges fjorde, hvor millioner af små gnavernes vandrer vestpå blot for slutteligt at styrte ned ad klipperne.

Af de 26.000 sønderjyder, der deltog i Første Verdenskrig på tysk side, fik kun to tilkendt livsvarig invalidepension grundet psykiske traumer. 6.000 var døde, mens de resterende 20.000 hjemvendte soldater utvivlsomt led af, hvad læger og psykologer i dag diagnosticerer som posttraumatisk stresssyndrom og traumatisk hjerneskade. Det sidste udtryk gik dengang under navnet 'granatchok'. Officererne fik 'nervesammenbrud', fordi de bestandigt skulle tage beslutninger, der var håbløst absurde.

Nok så ufortalt førte skyttegravskrigen til, at soldaterne sad stille under bombardementerne. De blev passiverede, og kroppen næsten lammet af angst. Kroppen har i en sådan situation lyst til enten at slås eller løbe væk, og hvis det ikke er muligt, kravler frygten ind i hjernen og nervesystemet. I juli 1995 var 700 hollandske FN-soldater på samme vis beordret til at blive inde i deres lejr, mens

serberne massakrerede 8.000 muslimske bosniere ved byen Srebrenica.

Efter en sådan traumatisk oplevelse kan soldaterne ikke få angsten og tvivlen ud af kroppen, og hvad værre er, de bliver mistænksomme over for enhver mislyd i årtier efter. Det er sket for de danske soldater, der de sidste årtier har kørt i konvoj i Bosnien, Irak og Afghanistan. Det mindste smæld kan være udtryk for, at livet pludseligt slutter. Den frygt sætter sig dybt inde i hjernens mest primitive center, den såkaldte reptilhjerne, ligesom hos voldtægtsofre. Ofrene kan ikke tænke sig fra den, men de kan bearbejde frygten fysisk med høj vedvarende aktivitet – og det var lige præcis, hvad de indespærrede soldater ikke kunne i deres påtvungne ubevægelighed hverken under de uophørlige bombardementer i Første Verdenskrig eller i Bosnien i 1990'erne.

Krige skaber derfor ekkoer af tavshed – og af hævnlysten tale. I 1914 satte det næsten tilfældige krigsudbrud gang i et jordskred af efterfølgende katastrofer med en række af krige, der forhåbentlig efter afslutningen af Syrienskrigen – mere end 100 år efter afslutningen på Første Verdenskrig – giver mulighed for en fredelig tænkepause. Hvis ikke også det håb igen viser sig at være naivt. Med Berlinmurens fald i 1989 kunne 75-året for Første Verdenskrigs udbrud have udgjort en sådan afslutning. Men efterdønningerne til Den Kolde Krig skabte over 25 års yderligere krige.

EN GÆNGS FAMILIEHISTORIE

Som det er typisk for næsten alle centraleuropæiske familier, var mine bedste- og svigerforældre indfanget i de to verdenskrige. Det fører for vidt at fortælle om alle de døde, tilfangetagne og traumatiserede. Men på sikker afstand af slagterierne kan jeg ikke lade være med at spørge, hvad der skete og hvorfor; hvem glemtes, og hvad fortrængtes?

For nogle mennesker satte Første Verdenskrig sig fast som sorg og tavshed, mens andre smagte på bitterhedens sødme for at overvinde meningsløsheden. Med de fascistiske massebevægelser krævede den forbitrelse op igen gennem mellemkrigstiden igen nye ofre, der igen skulle have mening. Samtidig var modstanden mod krig gjort tavs og handlingslammet, hvorfor også Anden Verdenskrig fortsatte længe efter, at dens mening var gået tabt. Mine familiemedlemmer, der blev fanget ind af den, beskrev den som et stykke absurd teater.

Før panserslaget ved Kursk i juli 1943 – historiens største slag med over tre millioner deltagere – havde de tyske soldater fået at vide, at dette slag skulle vindes. Underforstået at ellers kunne Nazityskland ikke gå sejrrigt ud af krigen. Men russerne var vel forberedte, og slaget førte ikke til et tysk gennembrud; tværtimod kunne Den Røde Hær lave store fremstød vestpå, og krigslykken vendte for bestandigt. Alligevel fortsatte Anden Verdenskrig i yderligere to år. Også her må vi fastholde spørgsmålet om, hvorfor krige fortsætter længe efter, at den ene eller begge

parter burde kunne se håbløsheden i at forlænge kampene og de uendelige strabadser.

De russiske soldaters ufattelige lidelser begravede sig efter krigen dybt i den russiske folkesjæl og skjultes i årtier, ikke mindst for vestlige iagttagere. Første Verdenskrig er utvivlsomt vor tids store katastrofe, det egentlige og første nulpunkt i menneskehedens historie – også for russerne. Den førte til Anden Verdenskrig og skabte en så grundløs mistillid mellem Sovjetunionen og USA, at Den Kolde Krig opstod.

Først da Sovjetunionen fik Mikhail Gorbatsjov som generalsekretær i 1985, begyndte mistilliden mellem øst og vest langsomt at tømpe sig. Dermed åbnedes imidlertid for et hav af hengemte konflikter, der skabte nye krige, der faktisk oftest er konsekvenser af tidligere uigennemtænkte fredsordninger, ikke mindst Versaillesfreden i 1919 efter Første Verdenskrig. Den omtales som krigen, der skulle gøre en ende på al krig, men historikere har siden kaldt Versaillesfreden for freden, der gjorde en ende på al fred.

EN HUNDREDÅRSKRIG?

Den serbiske nationalist Gavrilo Princip skød den østrigske kronprins Ferdinand i Bosniens hovedstad Sarajevo den 28. juni 1914. Han ønskede, at Østrig-Ungarn skulle opgive herredømmet over regionen.

Østrig-Ungarn var et stort traditionsrigt kejserrige, som ikke ville finde sig i den slags attentater mod dets øverste repræsentanter. Riget havde myndighed over Bosnien, men stillede et umuligt ultimatum til Serbien,

hvor specielt kravet om at tage magten fra serbisk politi var uacceptabelt. Forløbet, der udrullede sig de næste fem uger, er et skoleeksempel på konflikter, der går ud af kontrol. Som søvngængere bevægede først politikere og så generaler sig mod afgrunden.

For Serbien var allieret med Rusland, som var allieret med Frankrig og Storbritannien. Østrig-Ungarn var på den modsatte side allieret med Tyskland og med Det Osmanniske Rige, en dengang større version af Tyrkiet. Den tyske kejser Vilhelm 2. meddelte, at Tyskland stod bag Østrig-Ungarn. Østrig-Ungarn angreb Serbien, og en, to, tre så rullede snebolden. Intet blev som før.

Lad mig blot give et enkelt eksempel, der tilsyneladende ligger langt fra krig: Arkitektur gik fra at være svulstigt og fyldt med ornamenter før Første Verdenskrig til efter at ligne militæranlæg og fæstninger, som var krig bygningers primære formål. Aarhus' berømmede bibliotek DOKK1 og Københavns operahus ligner de betonbunkers, som Adolf Hitler fik opført ved Vesterhavet. Krigens meningsløshed sejrede over civilisationens symboler og dekorationer.

Grundet Første Verdenskrig brød vores civilisation og kulturhistorie sammen. Var sammenbruddet ikke eftertrykkeligt nok, gentog Hitler med nazismen grebet efter verdensmagten. Med Første Verdenskrig opløstes de gamle imperier og kejserriger. Men det skete ikke på én gang. Såvel Tyskland, Italien, Japan og de allierede som Storbritannien, Sovjetunionen og USA fortsatte med at se sig selv som verdensmagter. Hver især ville de kæmpe

for et overherredømme og for, hvad de anså for at være verdens ”meningssammenhænge” og den rette ideologi; om det så var fascisme, kapitalisme eller kommunisme. Resultatet viste sig imidlertid mere som splittelse og mangel på sammenhæng.

Med valget af Donald Trump som USA’s præsident og med Brexit synes mange mennesker i Vesten endnu ikke helt at have forladt de abstrakte historiske drømme om overherredømmets mening. Der er en længsel efter at vende tilbage til en umoden naivitet, som kunne barndommens tro på sammenhængende mening genfindes i USA’s eller Storbritanniens imperiale storhedstid. Efter Første Verdenskrigs sammenbrud og meningsløshed heilede og flagede tyskerne fra 1933 til 1945 i en stadig stærkere kollektiv rus for nazismens fortællinger om folkefællesskab vokset ud og op af tysk *Blut und Boden*. Kampen om verdensmagten fortsatte imidlertid helt op i det 21. århundrede.

DEN KOLDE KRIG

Man skulle tro, at Anden Verdenskrig med Holocaust, Stalingrad og atombomberne over de japanske byer Hiroshima og Nagasaki i august 1945 ville skabe en ny begyndelse. En *Stunde Null*. En ’nulstilling’ hedder det vel på dansk. Men ak nej, for amerikanernes misforståelser og elendige efterretninger om ikke mindst Sovjetunionens umådelige omkostninger var ansvarlige for Den Kolde Krig og den skæbnsvangre atomare oprustning, som fulgte. I USA vidste man ikke – eller ville ikke vide – hvor

mange sovjetborgere der omkom under Anden Verdenskrig.

USA's og Europas politiske ledere var skrækslagne ved udsigten til, at totalitære samfundssyn i det sovjetiske diktatur under Josef Stalin skulle få tilslutning blandt Vestens egne befolkninger, for eksempel blandt de 12 millioner hjemvendte amerikanske soldater. De ville måske blive arbejdsløse som i 1930'erne og vende sig mod kapitalismen. Og hvad med det uhyrligt sammenbrudte Europa fyldt med 40 millioner flygtninge?

Det amerikanske udenrigsministerium så ikke, at Sovjetunionen var langt mere ødelagt af krigen, end Stalin kunne få sig selv til at indrømme, såvel udenrigs- som indenrigspolitisk. I Vesten kunne vi ikke forestille os ødelæggelsernes omfang. Allermindst måske i USA, hvor medier fremstillede soldater som helte og krigen som en retfærdig kamp mod Hitler og "ondskabens rige". Verdenskrigene gjorde USA meget rigere, mere effektivt, og landet havde allerede 235 atomvåben i 1949, da Sovjetunionen fik sit første. I 1986 nåede atommagterne samlet op på 65.057 styks!

Fra begyndelsen af 1960'erne kom vi med truslen om atomkrig til at leve i en verden, hvor 'år 2000' syntes en myte, hvis realitet, vi antog, enten måtte være utopisk eller apokalyptisk. Fremtiden derefter var afskaffet, og det var en afgørende grund til, at ungdomsoprøret i 1960-70'erne radikaliseredes til et opbrud i musik og livsstil med forestillinger om at leve nu og her. Enten kom vi i paradiset eller i helvede. De revolutionære medlemmer af

politiske aktivistgrupper som tyske Rote Armee Fraktion troede naivt på utopiens muligheder, mens vi alle sammen frygtede ragnarok.

Allerede i efteråret 1962 rykkede menneskeheden tæt på afgrunden. Den amerikanske præsident John F. Kennedy havde i november 1960 snævert vundet valgkampen mod den republikanske vicepræsident Richard Nixon ved at hævde, at Sovjetunionen kunne angribe landet med interkontinentale atomraketter. Sovjet var imidlertid teknisk og organisatorisk USA langt underlegen og forsøgte derfor i maj 1961 at opstille mellemdistanceraketter på Cuba i kort afstand fra USA. Det kunne Kennedy ikke tillade og lavede en blokade af krigsskibe foran Cuba. Hermed opstod den såkaldte Cuba-krise.

Heldigvis var Kennedy diplomat nok til at tilbyde den sovjetiske leder Nikita Khrusjtjov at trække amerikanske atommissiler ud af NATO-landet Tyrkiet. Missilerne skulle alligevel udskiftes og kunne derfor bruges som modydelse til Sovjetunionens ydmygende tilbagetrækning af raketterne på Cuba. Forslaget udtrykte respekt for, at modparten skulle kunne vende hjem med æren i god behold. Kennedy havde lært af den fatale eskalation fra starten af Første Verdenskrig og tilsidesatte sine generalers krav om et hurtigt angreb.

Efter Anden Verdenskrig var USA's præsidenter den vestlige verdens ubestridte ledere, mens Sovjetunionen i virkeligheden var brast sammen, men forsøgte at bilde sig selv og alle andre noget andet ind. Europa var tilsyneladende knækket eller havde brug for at genopfinde sig

selv inden for en så lang årrække, at den ikke fandtes. Ingen europæisk stat kunne længere hævde sig som verdensmagt.

Men mange amerikanere fastholder i bund og grund en historieløs kultur, som sjældent går længere tilbage end til landets konstitutionelle stiftelse i 1776 og dårligt nok til Den Amerikanske Borgerkrig i 1861-65. Den britiske historiker Eric Hobsbawm står fadder til en vandrehistorie blandt de europæiske forskere, der skal undervise i historie på amerikanske universiteter. Under en forelæsning på et bedre amerikansk universitet spørger en studerende: "Du taler hele tiden om Anden Verdenskrig, men vil det sige, at der også var en Første Verdenskrig?"

Anekdoten røber, at store dele af den amerikanske befolkning ikke har nogen anelse om, hvor lang tid 100 år tager: Hvor meget et samfund kan forandres, opbygges og ødelægges på tre-fire generationer.

Min påstand, som selvfølgelig kan diskuteres, er, at den primære grund til, at USA gik med i Første Verdenskrig, var de amerikanske politikeres og hærlederes forestilling om, at denne krig kunne forene de nord- og sydstater, der deltes i landets borgerkrig 50 år forinden.

Omkostningerne til Den Amerikanske Borgerkrigs veteraner udgjorde endnu i 1890 over 42 % af landets føderale budgetter. Det var noget, der fyldte. I en ny europæisk krig kunne syd- og nordstaterne imidlertid forenes, om det så var på tysk eller fransk-britisk side. Amerikanske banker afgjorde i realiteten den prioritering, efter hvem bankerne havde givet flest kreditter. Skulle

USA have pengene hjem igen, måtte man investere hæren i også at hente dem, og i 1917 var det til britisk-fransk fordel. Meningen med krigen kunne ingen jo se.

USA deltog i Anden Verdenskrig på et helt anderledes stærkt legitimeret grundlag. Det japanske angreb på den amerikanske flåde ved Pearl Harbor i det centrale Stillehav den 7. december 1941 skete nøjagtig samtidig med, at Hitlers hær frøs ihjel i sit hidtil ellers så succesfyldte angreb mod Moskva. Det skete i minus 63 graders kulde. I et paradoksalt overmod gjorde Hitler imidlertid krigen til et endnu større krigsteater ved fire dage efter at erklære USA krig – dagen efter den første større sovjetiske modoffensiv. Krigen udviklede sig dermed til en kamp på liv og død for Tyskland og i hvert fald dets regering.

Ikke mindst for amerikanerne kunne Anden Verdenskrig således blive 'den gode krig', hvilket amerikanske krigsfilm så forvissede os om i over et halvt århundrede ved at vise, hvem der var de gode og onde. Der er ingen tvivl om, at Nazityskland var "ondskabens rige" med udryddelsen af millioner af jøder samt andre etniske og politiske minoriteter som et absolut lavpunkt.

Mindre sikkert er det, om frasen også bør dække Japan, som 'bare' havde lært af det britiske imperium, at globale ressourcer giver et land styrke. Ved angreb på Kina, Filippinerne og Indokina fra Vietnam til Burma forsøgte Japan i første halvdel af 1900-tallet at sikre sit eget imperium og dermed sine forsyninger af råmaterialer.

USA's atombomber over Hiroshima og Nagasaki var

desuden strategisk hensynsløse, da landet helt sikkert ville være bukket under, hvis den stærke amerikanske flåde havde isoleret landet. Men den amerikanske præsident Harry Truman troede utvivlsomt, at Sovjetunionen ellers ville kunne nå at sende sine tropper til Kina og Korea og høste sin del af sejrens frugter i Østasien. Det var en misforståelse, der snarere skyldtes manglende efterretninger om, at det var Sovjetunionen, der havde banket *Wehrmacht* og undervejs betalt de mest uhyrlige omkostninger, verdenshistorien nogensinde har set. Sovjetunionen var ikke nogen trussel mod andre end sig selv og de bufferstater i Østeuropa, Den Røde Hær ikke engang havde kræfter til at flytte sig ud af i 1945.

SOVJETUNIONENS ÅRELADNING

Af indenrigs- og udenrigspolitiske grunde havde Stalin brug for at proklamere et rimeligt stort antal dræbte sovjetborgere under Anden Verdenskrig. Tallet 6,5 millioner soldater passede meget pænt til en officielt registreret befolkning på 170 millioner, men er klart tilpasset omstændighederne. Den Røde Hær skulle stadig kunne virke truende i Den Kolde Krig, som hastigt udviklede sig. Selvfølgelig var mange civile også gået til, så tallet ni millioner kom hurtigt frem.

Men Khrusjtjov kunne ved Det Kommunistiske Partis 20. partikongres i 1956 fortælle den måbende befolkning og verdensoffentlighed, at tabstallet lå på 20 millioner, hvoraf 8,5 millioner var soldater og resten civile. Med Gorbatsjov som generalsekretær i 1980'erne fik de

sovjetiske historikere lov til at fokusere mere på civile tab og kunne i 1991 opgøre dette tal til 17,5 millioner omkomne.

Efter Sovjetunionens undergang i 1991 fandt forskere navne på over 19 millioner dræbte soldater, og hertil kom yderligere 30 %, som ikke var registrerede og dertil begravede i al hast. Nogle af de mest detaljerede analyser viser formodentlige tal på omkring 25-27 millioner omkomne soldater ud af de 43 millioner, der var indrullerede, hvoraf 34 millioner var officielt registrerede. Godt ti millioner af de overlevende måtte henslæbe resten af deres tilværelse som fysisk handicappede. Ligesom med Første Verdenskrigs soldater og berørte befolkninger må vi regne med, at alle de overlevende soldater og pårørende fra Anden Verdenskrig også led af store psykiske traumer.

Med andre ord slutter en krig aldrig for de involverede parter. Traumerne kan bevæge sig som spøgelser, der går igen fra generation til generation.

Sovjetiske soldater voldtog hundredtusindvis af tyske kvinder, britiske soldater brugte – eller rettere misbrugte – tusindvis af prostituerede, eksempelvis i Burma, og den amerikanske hær gjorde det samme med 700.000 prostituerede i Vietnam og på udflugter i Thailand. Bordeller og prostituerede har alle dage været en del af troppebevægelserne. Også danske soldater går til prostituerede. Derfor findes der mange slags traumer, som flygtninge bærer med sig på deres flugt fra eksempelvis Afghanistan, Irak og Syrien, altså fra krige, som Danmark har været med til

politisk at vedtage og gennemføre med krigenes sædvanlige ustyrlighed til følge.

Det er heller ikke så underligt, at der kommer mange flygtninge til Europa fra Afrika. Det grotesk omfattende folkemord i Burundi og Rwanda i midten af 1990'erne med over 800.000 dræbte hang sammen med det rod, især de belgiske, britiske og franske kolonimagter efterlod i Afrika efter Anden Verdenskrig. Det rwandiske og burundiske folkemord fortsatte ind i DR Congo, da flere hundrede tusinde hutuer, der havde myrdet rwandiske og burundiske tutsier, flygtede ind i nabolandets enorme råstofrige junglere regioner, hvor de ville fordrive congolesiske tutsistammer, de såkaldte banyamulenger. Den invasion førte til utallige borgerkrige i det centrale Afrika, hvor antallet af omkomne skønnes til fire-fem millioner mennesker, og som samlet set er at regne for krigen med flest ofre efter Anden Verdenskrigs afslutning.

Disse uendeligt sammenfiltrede krige i det centrale Afrika giver anledning til uendelige rækker af forbrydelser, voldtægter og brug af børnesoldater udstyret med det billige maskingevær AK-47, som findes i millionvis på våbenmarkederne og kan købes for helt ned til 200 kroner. Igen førte krig til traumatiseringer. Men ikke nok med det. **Paradoksalt nok skaber krig også optimisme.**

KRIGENS PARADOKS

KRIGSTIDER OG FREDSTIDER

Krig fylder meget i det 20. århundredes historie, men vi kender også til en anden historie om århundredet. Den fortæller Eric Hobsbawm i bogen *Ekstremernes århundrede: verdens historie 1914-1994* om et kort, men meget kaotisk 20. århundrede. Ganske vist førte Den Kolde Krig til Vietnamkrigen, men ifølge Hobsbawm altså også til Jim Morrison, til Woodstock-festivalen i 1969, til de befriende toner fra The Beatles og The Rolling Stones, mens skolelærerne holdt op med at tæve børnene.

Krig er paradoksal. Med Første Verdenskrig fik vi en ekstrem teknologisk vækst og sågar større frihed for ikke mindst Vestens kvinder. Vi fik demokratiske afstemninger, stærkt forbedrede biler, fly, skibe, stålværfter, telefoner og radioapparater. Og i 1920'erne kom radioen ud i småborgernes hjem i lande som Tyskland og Italien. Det samme gjorde Benito Mussolinis og Hitlers stemmer imidlertid også – vel at mærke på et tidspunkt, hvor befolkningerne endnu ikke havde lært at forholde sig kritisk og distanceret til propaganda.

Med Anden Verdenskrig skabte den militære konkurrence plastik, et hav af kemiske legeringer og forskningsbaseret udvikling inden for såvel industriel

masseproduktion som medicinal behandling. Efterfølgende udsattes døden til efter alderdommen takket være penicillin, nye operationsteknikker, ambulancer og redningshelikoptere. Læger gik fra tre specialer til snart 100, mens radarer og computere så dagens lys i forsøg på at skyde de tyske V-1- og V-2-raketter ned hurtigere, end hjernebaserede beregninger kunne kalkulere sig frem til.

Krige fører til meget mere end traumer, drab og teknologiske opfindelser. Også organisatorisk sørger krig for en revolutionerende udvikling. Krig står i modsætning til fred, fordi både befolkning og intellektuelle indtil 1600-tallet talte om krigstider og fredstider, som talte man om godt vejr og dårligt vejr, om dag og nat. Men en krig slutter ikke nødvendigvis; den forskyder sig snarere til nye områder af samfundet. Især i dag drejer krig sig om ekstrem kompleks synkronisering af angreb og forsyninger, forsvar og undsættelse. Når virksomhedsledere for eksempel taler om at undgå spild af tid og materiale, henviser de ofte til japanske virksomheder og den såkaldte Toyota-model.

Essensen af Toyota-modellen går tilbage til japanske forsyningsvirksomheder, som lærte at koordinere deres indsatser under Anden Verdenskrig, hvilket de havde lært af Tyskland. Det drejede sig ikke blot om hastighed, som skulle soldater i takt marchere flere kilometer på færre timer. Nej, langt vigtigere var det at gøre et hav af forskellige indsatser samtidigt, herunder at håndtere træghed og den "tåge og friktion", som den preussiske krigsfilosof Carl von Clausewitz i begyndelsen af 1800-tallet havde

udpeget som det fænomen, der i krig spænder ben for enhver planlægning.

Læren om hele tiden at forbedre organiseringen går tilbage til den franske kejser Napoleon 1. og frem for alt til Frederik den Store i midten af 1700-tallet. Frederik den Store organiserede en ekstrem tempoforhøjelse inden for ikke blot militærets synkronisering af angreb, men også inden for finansiering, diplomati, forskning, sundhedsvæsen, uddannelse, statsforvaltning og endda forvaltningsret og domstolskontrol.

Frederik den Store ville samle overblikket over krigens kompleksitet og differentierede systemer i ét hoved, nemlig hans eget. Dette lærte Napoleon 1. så, da han læste om det i Frederiks mange skrifter om militærstrategi, mens officerer og soldater på lavere niveauer skulle kunne læse landkort, forstå instruktioner og give præcise ordrer videre, hvilket på sin side krævede et omfattende uddannelsessystem.

EN HÆR Udstyret med en stat

Hermed trak Frederik den Store også på en lære om centralperspektivet, der går tilbage til Europas store religionskrige mellem katolikker og protestanter, hvis kulmination var Trediveårskrigen i årene 1618-48. Det var en krig, der skulle blive så afgørende for moderne krige og stater, at historikere har sagt om dens konsekvenser, at ”krige skaber stater, og stater skaber krige”. Blandt alle de innovationer, der er fulgt med i

krigens fodspor, er opfindelsen af 'staten' måske den mest bemærkelsesværdige.

Trediveårskrigen afsluttedes med De Westfalske Traktater i 1648, og den medførte en anden nyudvikling: et folkeretligt system, der kunne sætte grænser mellem krig og fred, og af den grund anvendes 1648 netop som det årstal, der angiver begyndelsen på det moderne statssystem, der faktisk først med Aachenfreden i 1748 blev endeligt etableret.

Enhver krig rummer enorme mængder af spøgelse, det vil sige skjulte efterveer. Derfor er spørgsmålet også, om vi så skarpt kan skelne mellem krig og fred, som diplomater gjorde, siden de med Aachenfreden adskilte udenrigspolitik fra indenrigspolitik.

Aachenfreden var resultatet af otte års krig, efter at Brandenburg-Preussen i 1740 erobrede Schlesien i det sydlige Polen, fordi den østrigske dronning ikke længere havde arveret til dette landområde. Den nytiltrådte prussiske kong Frederik den Store ville fremstå som beslutningssvag, hvis Østrig alligevel gik ind i området og tog magten. Men den unge konge med den hårde barndom var både historisk kyndig og strategisk og taktisk ekstremt veludstyret med politisk-militær dømmekraft. Frederik den Store vandt ikke blot på slagmarken over stærkere hære, han vandt først og fremmest fredsslutningerne. Han var klar over, at Europa måtte undgå det magttomrum, som havde ligget i Nordøsttyskland under Trediveårskrigen.

Med Aachenfreden var det europæiske statssystem

endeligt grundlagt som den struktur, der længe skulle vise sig at beherske den moderne verdensorden. Grænser måtte ikke overskrides, og territorier ikke erobres.

Staten, dens grænser og suverænitet var dog også resultatet af en række militære revolutioner, som begyndte i sidste halvdel af 1400-tallet med opfindelsen og udviklingen af skydevåben og fæstningsbyggeri. For bedre at forstå, hvordan krig og innovation hænger sammen, må vi bevæge os ind i de militære revolutioner, der ligger bag staters evne til at føre krig.

MILITÆRE REVOLUTIONER

De franske, preussiske, danske og svenske stater er gode eksempler på krigens betydning for statsopbygningen. Enevældestaterne forestillede sig en central koordinering af samfundet, som når franske kong Ludvig 14. så fra slotstrappen ud over Versailles' gigantiske slotspark. Det centralperspektiv svarede til de sigte- og skydelinjer, som for eksempel franske og italienske fæstninger fra slutningen af 1400-tallet opbyggedes efter. Fæstningerne kunne belejres, men selv små styrker kunne forsvare en fæstning i månedsvis. Man skulle kunne beherske og forsvare territoriet i ét centraliseret blik.

Ordet 'stat' er enormt elastisk og kommer oprindeligt af det franske ord *état*, nemlig fyrstens hushold og stat, tilstand, forfatning og hof, men det henviser også til det engelske udtryk *estates*, dvs. fyrstens eller statens besiddelser, og til at der kunne gøres status over dem. Gensidige efterligninger mellem de krigsførende magter prægede

efterhånden stadig mere af staternes bureaukratiske organisation i forsøg på professionelt at håndtere, organisere og finansiere de militære revolutioner.

Frem til 1648 havde det franske monarki propagandert for, at det hverken var katolsk eller protestantisk, men fulgte en "statsræson" hævet over religiøse stridigheder. Det franske monarki havde godt nok gjort et stort nummer ud af at bekæmpe franske protestanter i årtier, men så sig også omringet af Det Tysk-romerske Riges katolske kejserfamilie med arverettigheder i Spanien og Nederlandene. Den franske katolske stat gjorde derfor klogt i at alliere sig med det svenske protestantiske monarki, der netop gennemgik en militær revolution.

Begrebet 'stat' brugtes følgelig til at markere denne tværgående nye orden, som ikke bekymrede sig om alliancepartnersnes religiøse tro. Europas andre monarkier måtte dermed følge den franske toneangivende 'stats' forbillede. Faktisk kan vi derfor også hævde, at den tyske fredsordning fra 1555 mellem katolske og protestantiske fyrstehuse lagde fundamentet for den moderne verdensorden.

Udtrykket 'militære revolutioner' dækker over, at den ene part fører krig på en ny måde, der overrasker den anden part. Det kan være ved hjælp af ny teknologi som for eksempel skydevåben, men frem for alt er militære revolutioner organisatorisk overraskende. De forsøger typisk at koordinere og synkronisere krigsindsatsen ud fra centraliserede beslutninger.

Et første varsel om moderne militære revolutioner

kom formodentlig i årene 1492-1525 med de fæstninger, som rige italienske bystater udviklede mod kanonerne i De Italienske Krige, hvor Frankrig og Det Østrigske Kejserrige kæmpede om overherredømmet over den italienske halvø. Kanoner kunne skyde tværs igennem heste og menneskemasser med forfærdelige lidelser til følge – uden at kanoneren så dem. Moderne krig kunne nu føres på større afstand og blev derfor mere hensynsløs.

Kort efter udvikledes også krigsskibe til at bære kanoner og modstå deres kugler. Den revolution slog for alvor igennem med det svenske monarkis taktiske revolution i organiseringen af skydevåben og angreb under Trediveårskrigen cirka 100 år senere. Svenskerne støbte deres kanoner i kobber og gjorde dem så lette, at soldaterne kunne bære dem, hvorfor hærlederne kunne trække kompagnierne bredere og bevæge dem hurtigere, mens de marcherede fremad i stedet for som hidtil at stå næsten stille i massive firkanter.

Til grund for den revolution lå den svenske reformations succes med at sikre loyalitet og synkronisere skatter og ydelser fra den svenske befolkning. Hele samfundets organisering revolutioneredes med fokus på at opbygge og optimere militære ressourcer. Hastighed og synkronisering viste sig at være de vigtigste konkurrenceparametre for militær organisation.

KORPSÅND OG LÆRINGSKURVER

I 1800-tallet videreudviklede preusserne svenskernes organisering og erstattede Frederik den Stores ekstremt

brillante hoved med den preussiske generalstab, der førte kongeriget frem til sejre over både Danmark i 1864, Østrig i 1866 og Frankrig i 1871. De preussiske generaler skulle koordinere informationer og planer, taktik og strategi, forstand og dømmekraft, kapaciteter og mådehold.

Efter nederlaget i Første Verdenskrig udviklede Tysklands nye militære ledelse så alskens læreprocesser i, hvordan man kunne kæmpe overraskende, decentraliseret og synkroniseret med den meget lille hær på 100.000 mand, som krigens sejrherre tillod med Versaillesfreden. Hitlers *Wehrmacht* var et resultat af denne såkaldte læringskurve.

Med oprettelsen af den tyske paramilitære ungdomsorganisation *Hitlerjugend* fik nazisterne oplært spejdere i millionvis til hurtigt at kunne omstille sig til effektiv krigsførelse. Derfor overvældede den hurtige og brutale *Blitzkrieg* i 1939-40 de ellers på papiret større franske, polske og britiske styrker.

Sidenhen har denne type synkroniseret krigsførelse udgjort den form for 'revolution i militære anliggender', som amerikanske styrker arbejder med i forsøget på at skabe overraskende fornyelser. Et af midlerne er it-systemer som internettet, der oprindeligt var det amerikanske militærs digitale kommunikationsnet.

Har man som jeg tendens til at trække de helt store historiske linjer, er det endda muligt at pege på nogle besynderlige langtrækkende forgængere til it-systemernes netværk. Pointen med internettet var oprindeligt, at det amerikanske militær under Den Kolde Krig skulle kunne

kommunikere, selv når forsyningslinjer og telefonledninger var angrebet. Man kunne så ad elektronisk vej skabe så komplekse netværk, at oplysninger og informationer alligevel kom igennem, og en koordination af forsvar og angreb kunne lykkes.

En lignende form for netværk skabtes faktisk af højmiddelalderens almægtige kirke, ikke mindst under de kristne korstog mod Jerusalem i 1100-tallet. Dengang kunne ridderne ikke uden videre sende budbringere frem og tilbage til Det Hellige Land fra Rom, Sydfrankrig, Canterbury eller Roskilde. Man kunne dårligt nok sende post. Ridderne kunne imidlertid skabe et ekstremt komplekst fortolkningssystem, som koordinerede og synkroniserede fælles ideer og motiver – men ikke synkroniserede informationer. Midlet var kristendommens Helligånd eller korpsånd, der kunne disciplinere og indoktrinere fortolkninger hos delegater og repræsentanter gennem bøn og tro, tillid og forbøn.

Tankegangen lancerede kirkefaderen Paulus allerede i sine breve til de jødiske menigheder omkring år 50-60 e.Kr., hvormed han skabte grundlaget for kristendommen. Den prægede siden de romerske pavers og de kristne klostres ideer og doktriner om munkenes korpsånd, en *corpus spiritus*, der århundreder senere fik form som *esprit de corps* i den franske officeradels ånd og i dag fortolkes som *corporate spirit* og *military mind* i den amerikanske hær. Den muliggør delegation og tempoforhøjelse. En fælles indoktrineret ånd kunne centralisere og decentrali-

sere. Ånden var lige så abstrakt, som kirken var konkret, bygget i kampesten.

Det amerikanske militær arbejder i dag intenst på at indøve og modernisere den type udvikling af indoktrineret *Geist*, som den tyske værnemagt var i stand til at fremvise og kæmpe med under Anden Verdenskrigs blitzkrig – i hvert fald så længe nederlagenes ånd ikke pustede traumatiseringen frem i nakken. Den muslimske pendant til Helligånden er Ummaen, som inden for den muslimske tradition betegner 'de rettroendes samfund'. Ekstremt decentraliseret kan Ummaen som i al-Qaedas terrornetværk synkronisere angreb på modstanderen ud fra et åndeligt religiøst fællesskab om, hvilke handlinger der er henholdsvis *halal* og *haram*, dvs. lovlige og forbudte. Islamistiske netværk kan aflyttes nok så meget af vestlige efterretningstjenester, men deres medlemmer kan i princippet dele deres tanker og planer helt uden fysisk eller digital kontakt og på den måde skabe terror i de komplekst organiserede vestlige byer.

KRIGENS VÆSEN

USTYRLIGHED

Vi er fedtet ind i krigens store og små fortællinger. De er lange og korte, tavse og talende. Som i staternes fortællinger om dem selv eller familiernes fortællinger om, hvem der led, døde og overlevede. Disse beretninger om krig fylder i os alle, om de så er heroiske eller spækkede med sorg, skyld og skam eller arrogante, brovtende og privilegerede. Og det er ikke blot følelser eller ydre rammer. Også de systemer, vi bevæger os rundt i, er ofte skabt enten i krigenes udvikling eller i deres skygger og efterslæb. Vi bryder os bare ikke om at vide det.

Vi har derfor svært ved at se krigen, og den fylder næsten intet i samfundsteorier, hvor vi har talt så længe og så meget om industrialisering og kapitalisme. Krigen er for ubærlig og meningsløs. I virkeligheden findes der ingen helte i krig, ingen sejre, ingen vindere, kun nederlag, tab, tomhed og tavshed. Så enhver krig vil være fyldt med fortielser, døvstumme ekkoer, forblindelser og løgne om heltemyter og vindere.

Det er også derfor, militæret over hele Europa i 1500-tallet begyndte at professionalisere officerskorpserne, så deres medlemmer kunne opretholde og udholde

fortællinger om det, der alligevel ikke kan bæres. Og som derfor måtte reduceres til historier om taktikker, strategier og tekniske vidundermidler.

Har man en hammer, må verden bestå af søm. Har man et maskingevær, må verden bestå af mennesker, der skal skydes. Har man de bedste krigsfly, er den indlysende løsning på en konflikt at bombe modstanderen, og så må verden bestå af byer, der skal bombes. Vi lader os forblænde af selvsikre fortællinger i farver og på glittet papir, men overser, hvad der foregår på jorden, i lidelserne, i skammen, synden og hævnen.

Krig er altid andet og mere, end vi tror. Krig er ustyrlig. Den kan ikke defineres, for dens nyeste definition bliver altid en overraskelse. Ifølge Clausewitz opfører krig sig, som var den en kamæleon. Den udvikler sig altid til noget andet, end det politikere planlægger og håber. Derfor ses også en voldsom variation i dens tilnavne. Der er fodboldkrige som mellem El Salvador og Honduras i 1969, borgerkrige mellem USA's nord- og sydstater, puniske krige mellem oldtidens romere og fønikere, guerrillakrige mellem x, y og z, hellige krige ført af radikale islamister mod Vestens vantro, propagandakrige og så videre. Der føres sågar krig om, hvilke konflikter der kvalificerer sig til betegnelsen 'krig'. Der er retfærdig krig og uretfærdig ført krig; tilmed på latin *jus ad bellum* og *jus in bello*. Krig bliver til meget andet, end krigens parter forinden troede.

Tag nu soldater i uniform – deres udklædning er en statslig opfindelse fra 1600-tallet, så de arme unge mænd

fik sværere ved at desertere og gjorde det muligt at skelne parterne fra hinanden midt i gamle dages støvede krudtrøg. Og der er befrielsesbevægelser eller magthavere, der er så afmægtige, at de ikke har råd til uniformer. Til gengæld kan deres soldater så blande sig bedre med lokalbefolkningerne, og så begynder man frem for symmetrisk krig at tale om asymmetrisk krig, da modstanderne kæmper på radikalt forskellige måder.

Da Hundredårskrigen foregik fra 1337 til 1453, kaldte datidens europæere den ikke for Hundredsårskrigen. De stridende parter, der efterhånden blev til franskmænd og englændere, sagde heller ikke til hinanden, at ”nu begynder vi Hundredårskrigen, for jeg er fransk, og du er engelsk”.

Afslutningen på den ene krig bærer nemlig let den næste i sig. Første Verdenskrig sluttede bestemt ikke den 11. november 1918. Ikke blot døde mange sårede i årene efter. Men endnu så sent som i 1928 begik 8.000 britiske veteraner selvmord. Først i 2006 tilbagebetalte Storbritannien det sidste krigslån fra Første Verdenskrig til USA. Nazismen og den italienske fascisme var direkte udløbere af Første Verdenskrig. Det samme var Den Russiske Borgerkrig 1917-21 og den efterfølgende stalinisme.

Versaillesfreden skulle ellers have afsluttet Første Verdenskrig, men opløsningen af Osmannerriget var præget mere direkte af Lausannefreden i 1923, hvor Første Verdenskrigs sejrherre anerkendte Tyrkiets nye grænser efter landets krig med Grækenland i 1919-22. I begge traktater talte sejrherrene fra Første Verdenskrig

højtideligt om nationernes 'selvbestemmelse', da ordet dufter af autonomi, suverænitet, demokrati og fred: Men hvad er selvbestemmelse? Hvilken befolkningsgruppe skal være selvbestemmende? Hvem skal definere kriterierne?

'Selvbestemmelse' er som mål og erklæring derfor opskriften på uendelige rækker af borgerkrige og håb, der ikke kan indfries. Vi har set det i ex-Jugoslavien, i opløsningen af Osmannerriget og i konflikten om Israels oprettelse i Palæstina i 1948. Østrig-Ungarn var endnu et imperium, der gik under med Versaillesfreden, og hvis interne splittelse fortsatte helt op til foreløbig Kosovo-krigen i 1999. Krigen om russiske udbryderrepublikker i det østlige Ukraine er yderligere et eksempel af nyere dato.

Og eftersom historiens store riger og imperier – to ord for det samme – har hersket i meget længere tid og over meget større arealer end de seneste århundreders territorialstater, er der her tale om et uendeligt potentiale for konflikt. En kort opremsning kan virke illustrerende: Det kinesiske Rige i Midten – det ældste i verden; Perserriget – som Iran endnu rummer en rest af; Romerriget der i næsten 700 år omkransede Middelhavet; det enorme mongolske rige – verdenshistoriens største – under Djengis og Kublai Khan; Det Tysk-romerske Rige, der dækkede det meste af Europa; det indiske Mogulrige; diverse franske kejserriger med kolonier i Afrika, Amerika og Asien; det britiske imperium, hvor solen aldrig gik ned; det russiske zarrige fra Østersøen til Vladivostok ved Stillehavet.

Rigerne har ofte været velstrukturerede og moderne i centrum, men bestod af primitive stammer og standsfor-

skelle i periferien. Derfor kan der fra alle disse riger skabes udskillelsekrigene om selvbestemmelse og selvstændighed.

Siden 1945 og med næsten samtlige landes accept af FN-traktaten er det dog kun statssystemet, der kan skabe legitimitet. Det er således i perioden 1555-1748, at freden for det første flyttede indenrigs og krigen udenrigs, at man for det andet fik lagt en dæmper på borgerkrigene, og at man for det tredje fik forestillingerne om, at krige ender med fredelige afslutninger. Så enkelt går det imidlertid ikke, for det var netop i den periode, at krig som væsen eskalerede uigenkaldeligt og gjorde sig selv til sit eget hensynsløse formål.

Selv om mange militære taktikker og strategier derfor sidenhen har overset freden som formål, er det ikke sejren, men freden, der er krigens mål. Set med nutidens øjne er det paradoksalt, at det var tre tyskere, der gjorde det klart, at krig må have fred som sit endemål: Frederik den Store, filosofen Immanuel Kant og så selvfølgelig Clausewitz.

PÆNE PLANER ELLER HÅRDE REALITETER

Krig har i sit væsen mange definitioner. I sit 1150 siders hovedværk *Om krigen*, udgivet ufærdigt i 1832, anvender Clausewitz mindst 28 definitioner, hvoraf jeg allerede har omtalt den – efter min mening – bedste: Krig er som en kamæleon. Den er god, fordi krig skifter og endda består i krige om, hvordan krig organiseres.

En anden: Krig er voldeligt at påføre en modstander sin vilje. Problemstillingen henter Clausewitz da også

fra Kants filosofi om moral, vilje og dømmekraft. Den almene definition af vilje er hos Kant, at ond vilje er umoralsk, nemlig ved ikke at tage hensyn til andre levende væsner.

Clausewitz' måske mest berømte definition af krig er, at "krigen er en fortsættelse af politik, men i et andet medium". Med den definition henviser han til, at krigens væsen er omskiftelig. Krigens virkelighed bliver til noget andet, end det dens planlæggere håber. Dette skifte fra abstrakte pæne planer til kompleks og beskidt virkelighed udgør ifølge Clausewitz krigens egentlige problemstilling. Hans værk begynder derfor med at kortlægge dette skifte, som krigens politiske taktikere tilsyneladende har haft umanerligt svært ved at forstå.

Fokus har umiddelbart været på en slagmark, hvor kampen drejer sig om ressourcer og grænser. Vi kan bare se på Anden Slesvigske Krig. Hvem der deltager, synes ofte straks at have være klart og veldefineret. Her er svaret Preussen og Østrig over for Danmark. Ud over spørgsmålet om hvad og hvem, er der spørgsmålet om, hvornår kampen foregår. Igen nemt nok: Hvad man kæmpede om – ja, om Slesvig og Holstein var danske eller selvstændige hertugdømmer. Hvornår – jo, den 1. februar til 20. juli 1864. Krig synes igen let forståelig til at begynde med; den skal kulminere i et afgørende slag for så at ende med en fredsslutning.

Efter Slaget ved Dybbøl og danskernes rømning af Fredericia kunne preusserne besætte Jylland op til Limfjorden, og ved fredskonferencen den 30. oktober

i Wien måtte Danmark så afstå Holsten, Lauenborg og Slesvig. Tilsyneladende ser krig altså ud til at kunne besluttes og planlægges, sådan som den romerske general Julius Cæsar udtrykte i sin berømte maksime om ”at jeg kom, jeg så, jeg sejrede”. Krig er ifølge den tilgang et enkelt og klart instrument til at gennemføre en politisk plan.

Virkelighedens krige er imidlertid oftest helt anderledes og underkastes forskydninger af tyngdepunkter. I alle større krige, lige fra 16-1700-tallet over de to verdenskrige til USA's Afghanistankrig, har krigen forskudt sig fra slagmarken til kampe om opslidning af sociale, psykiske og materielle ressourcer. I Første Verdenskrig kunne magthaverne ikke opretholde meningen med lidelserne, medmindre krigen blev vundet; og derfor trak den så forfærdeligt i langdrag.

På krigenes mikroniveau om, *hvem* der inddrages, gælder det ikke blot soldater, men også pårørende, fra brødre og fædre til sønner og mødre, børn og børnebørn. På makroniveauet flytter krigenes tyngdepunkt sig eksempelvis fra Tysklands forsøg på at omringe Paris i 1914, til at nye allierede som Storbritannien og atter nye og andre allierede som Indien og USA blev inddraget på fransk side. Clausewitz taler om krigenes kulmination, som indfinder sig på netop det tidspunkt, hvor dens tyngdepunkt forskyder sig fra det planlagte scenario til den reelle virkelighed. Kulminationen bliver som i Første Verdenskrig ofte til en uhyggeligt langstrakt og udtværet fase.

I forlængelse af den forskydning inddrages

stadig flere institutioner og delsystemer: fra en rent militær organisation til sygehuse, massemedier, uddannelsessteder, produktionsenheder og rehabiliteringscentre, trafik, beskatning og atter mere komplekse sammenhænge mellem alle disse systemer, forsøg på at få dem til at samarbejde og risiciene for deres manglende forbindelser.

Illusioner, efterretninger og diplomati eller manglen på samme bliver derfor afgørende. Under Første Verdenskrig burde den tyske militære ledelse have forstået, at det fik konsekvenser, når landets ubåde sænkede amerikanske passagerskibe og faktisk øgede den amerikanske befolknings villighed til at gå ind i krigen på allieret side.

I 2014 manglede danske politikere forståelse for, at den amerikanske hær moralsk og finansielt var nedslidt efter 13 års krig i Afghanistan og Irak og derfor ikke kunne gribe ind i Syrien, hvad de noget letkøbt hyppigt fordrede. **Den langtrukne krig bliver til krig om nedslidning.** Alt for ofte har medier og populære historieværker blot hæftet sig ved lister over krigsmateriel for så på den baggrund at konkludere, hvem der ville vinde og tabe.

Men som allerede Frederik den Store indså, drejer krig sig om koordinering og synkronisering af alle disse materielle og sociale forhold. Nedbrud skal derfor også kunne modstås eller omgå, om det så er ved at erstatte sprængte broer med nye eller benytte andre kommunikationslinjer formidlet af korpsånden, Helligånden, Ummaen eller internettet.

Ikke mindst kæmpes der om forsyningerne af økonomiske midler, skatter og nye og bedre reformerede skattefiduser, bedre skatteadministration, flere skatteinspektører, mere skattelovning, undgåelse af skatteoprør og formeligt hundredvis af komplekst sammensatte og koordinerede skattesystemer. Alle disse tiltag blot for at krigen alligevel forskyder sig til en kamp om kreditsystemer og netværk af kreditter fra hær til virksomhed, fra virksomhed til bank, fra bank til bank og til centralbanker og fra land til land.

Under Napoleonskrigene i 1800-tallet sagde man, at Frankrig havde Napoleon 1., men at Storbritannien netop havde Rothschild-brødrene. Deres bank- og kreditnetværk havde spredt sig fra Frankfurt til London, Wien og i yderligere forgreninger over hele Europa. Storbritannien kunne derfor finansiere sine krigsudgifter længere og bedre end Frankrig.

USA mistede i 00'erne sin magtposition som den eneste verdensmagt som konsekvens af at ville føre både en Afghanistankrig og en Irakkrig, der forskød sig til Syrien, og eventuelt endnu en større regional krig – det kunne være mod Nordkorea. Men det var mindst lige så meget sammenbruddet i den amerikanske finanssektor i 2007-08, såvel som traumatiseringen af de amerikanske soldater, der bar skylden for, at USA måtte trække sig ud af Afghanistan og Irak. Præsident Barack Obama havde simpelthen hverken økonomisk eller moralsk råderum til at indlede en ny krig i Syrien i 2014. Præsident Vladimir Putins Rusland kunne derfor blot sende et minimum af

fly til at understøtte det diktatorisk voldelige regime i Syrien, for at fjernerne blev stækkede på den amerikanske ørn.

Med alle disse krav om synkronisering forskyder krigen sig også til at fokusere på tempoforhøjelse i stadig flere dimensioner. En umiddelbart indlysende tempoforhøjelse lå i, at en autokratisk ledende politiker samtidig var den ledende hærchef. Frederik den Store kunne foretage politiske og militære beslutninger synkront på et øjeblik. Det kunne Napoleon 1. også. Det var i princippet også tilfældet med guerillalederen og formanden for det kinesiske kommunistparti Mao Zedong eller den amerikanske hærchef under Anden Verdenskrig Dwight Eisenhower, der var præsident i 1950'erne. Ikke desto mindre ser vi også modsvaret til krigens fokus på hastighedsforøgelse i form af hastighedsnedsættelse.

SYMMETRI VERSUS ASYMMETRI

Konfrontationen mellem forøgelse og nedsættelse af krigens hastighed tydeliggør også en konflikt mellem symmetrisk og asymmetrisk krig. For Clausewitz udgør krigens kamp om tiden en mindst lige så afgørende dimension som kampen om rummet.

Forsyningslinjernes uendelige længde og rummets umådelige udstrækning udgør således fællesnævnerne for Napoleons felttog i Rusland 1812-13 og nazisternes angreb på Sovjetunionen 1941-45. Tiden blev træg, og alt kompliceredes. Under det angreb må Clausewitz' advarsler herom have redet de tyske generaler

som en mare; de kendte jo deres Clausewitz fra militærakademiet.

Dengang som nu bliver Clausewitz' banebrydende værk ofte læst, som handler det om symmetriske krige mellem stærke stater. Det er en fejltagelse, om end den er indlysende, da han refererer til Frankrig, Rusland og Preussen. Clausewitz' pointe er imidlertid, at overdrevent fokus på mekanisk og geometrisk planlægning af tempoforhøjelse netop vildleder på grund af de "overraskelser" eller det kviksand og morads, som virkelige krige bevæger sig ud i. Der er en modstander, som vil gøre alt for, at det, der synes let, bliver uendeligt svært og komplekst. Krig er ligesom at undervise en skoleklasse af sukkerpede adhd-elever i at sidde stille. Modstanderen opfører sig ikke ordentligt.

Napoleons styrker havde allerede pådraget sig læren ved asymmetrisk krig i 1808. Det skete netop i deres "lille krig", altså *guerilla*, mod Spanien, hvor Napoleons store stærke tropper blev tilføjet irriterende nålestik af små, mobile spanske kampenheder, som det krævede endnu større styrker at modstå, og de blev også slidt op med endnu større omkostninger til følge.

Havde Napoleon 1.s *Grande Armée* ikke lært lektien dengang, kom den eftertrykkeligt, da hans 600.000 mand store styrke i 1812 rykkede ind i Rusland og trods flere sejrige slag skabte den overudstrækning, der i amerikansk militærjargon hedder *overstretch*. Clausewitz havde set lektien forinden og selv skiftet til russisk side.

Pointen er helt basal: En stor hær veludstyret med

enorme mængder teknologisk isenkram sendes langt bort i lang tid. Dermed opbruger den de forsyningsmæssige reserver – fra fødevarer og transportmidler til kreditter og soldater med moralsk styrke. Korpsånden slides ned.

Når først den moralske vilje begynder at smuldre, altså når tropperne har bevæget sig for langt ud i dyndet af mudder, murbrokker, jungle, bjerge eller sne og kulde, kan den ellers svagere modstander begynde at lave uforudsigelige nålestikangreb. De angreb må imødegås med proportionsløse og bekostelige forsøg på at forsvare, netop fordi det ikke kan forudses, hvor angrebene kommer, hvornår og fra hvem. Nedslidningen opløser hæren, og Napoleon måtte da også trække sig tilbage i 1813 med kun 100.000 mand, ligesom Hitler 130 år senere, og ligesom Sovjetunionen og USA i Afghanistan, og ligesom Frankrig og USA i Vietnam, og Frankrig i Algeriet efter at have ført krig dér 1954-62.

Den britiske arkæolog og major Thomas E. Lawrence, bedre kendt som "Lawrence af Arabien", har beskrevet guerillakrigen i bogen *Visdommens syv søjler* fra 1926. Hans selvglorificerende indsats mod osmannerne under Første Verdenskrig er fremragende filmatiseret i 1963, men faktisk udviste Lawrence et omfattende detaljekendskab, som ikke må undervurderes i strategiske felttog.

Mytologien om, at den svage kan vinde over den stærke, skyldes ikke blot Bibelens fortælling om, hvordan den smarte israelitiske hyrdedreng David slår den stærke kæmpe Goliat ihjel med en enkelt sten fra sin slynge. Lawrence refererer også til Clausewitz' ubønhørlige demon-

stration af de geometriske linjers svaghed. Den stærke part kan rykke frem i store og brede formationer med mange soldater og kanoner, men den svage kan gemme sig og foretage partisanangreb her og der, alle steder og ingen steder, men altid når det mindst forventes, og alt forekommer fredeligt. Modstandsbevægelser fastholder angriberens behov for at opretholde store besættelsesstyrker. Og de koster.

Partisanangrebet beskriver Lawrence som en form for defensiv terrorisme, mens terrorisme i sig selv modsat kan beskrives som offensive angreb inde på modstanderens enemærker. Hvor den stærke osmanniske hær under Første Verdenskrig havde brug for mere end en halv million mand til at beherske et omfattende areal som den arabiske ørken, kunne Lawrences arabiske partisanstyrke nøjes med nogle få hundrede. Overmagten bliver med den slags taktik slidt op, ikke mindst efterhånden som tiden går.

Mao Zedong foretog indgående studier af Clausewitz og fik meget tidligt erfaring med krigens væsen, eftersom Kina stort set konstant lå i krig, borgerkrige og krig mod Japan, fra 1912 til 1949. Det samlede antal omkomne i de krige overstiger formodentlig ti millioner. Fra begyndelsen af 1930'erne ledede Mao først kommunistpartiets borgerkrig mod nationalistpartiet Kuomintang og sidenhen de to partiers fælles kamp mod den japanske besættelse for derefter igen at lede sit parti til sejr i borgerkrigen mod

Kuomintang i 1949. I 1938 afsluttede Mao sin strategiske lærebog om *At trække krigen i langdrag*.

Paradoksalt nok mente Mao, at disse ideer kun passede til den specifikke kinesiske kontekst. Men ligesom Lawrence havde fokuseret på at vinde den lokale befolkning for arabisk selvstændighed, var Maos tilgang også, at den kommunistiske hær måtte finde støtte ved at smelte sammen med dens omgivelser. Maos efterrationaliseringer om de kommunistiske troppers Lange March fra 1934 til 1935 udgør en stor del af *At trække krigen i langdrag*, og hvad hans støtter kunne lære af den. De kommunistiske styrker bevægede sig, næsten uden for rækkevidde af Kuomintang, fra Sydøstkina til Nordvestkina, men mistede mange soldater undervejs af sult, sygdomme og kampe. Fordelen var dog, at strategien tvang såvel Kuomintang som senere japanerne ud i en langtrukken krigsførelse med ustyrligt lange forsyningslinjer.

Maos strategiske lære var, at guerillakrig skulle strækkes ud i tre faser. I den første fase skulle oprørerne helt undgå slag, som uundgåeligt ville blive tabt. De skulle bevæge sig ud i landet og kunne i bedste fald tvinge modstanderen til at misbruge sin overlegenhed til rasende angreb på lokalbefolkningen. Befolkningen ville derfor søge støtte hos guerillaen, som så ville vokse.

I anden fase skulle guerillastyrkerne foretage nålestiksangreb, som ville slide den stærke part op, ikke mindst ved angreb på centrale kommunikationslinjer og symbolske centre. I tredje fase kunne guerillaen så

koncentrere sig om at opbygge egentlige landstyrker, som i slutfasen kunne erobre afgørende baser og slutteligt de større byer og hovedstaden.

Det var faktisk denne strategi, som skabte en generel lære for asymmetrisk krig. Vietnamesernes ledere tyede til den i deres krig mod den franske kolonimagt i Indokina og senere i Nordvietnams angreb på de amerikanske ellers så overlegne styrker. Med sin realistiske indsigt proklamerede den amerikanske udenrigsminister og historieprofessor Henry Kissinger i 1970'erne desillusioneret, at en stærk hær vil tabe, hvis den ikke vinder. Mens den svage guerilla vinder, hvis den ikke taber.

Det er efterfølgende tragisk at måtte sande, at der eksempelvis døde flere amerikanere for egen hånd ved selvmord i USA efter Vietnamkrigen end under krigen i Vietnam. Tallet er selvfølgelig vanskeligt og måske næsten umuligt at opgøre. Godt 58.000 amerikanske soldater er registreret omkomne i Vietnam; men et sted mellem 64.000 og 200.000 rapporteres som omkomne ved selvmord, hvortil kommer narkomaner og sygeligt alkoholiserede samt psykisk ødelagte pårørende. De vietnamesiske tabstal er på over to millioner.

KORSTOG OG VERDENSMAGT

EN PARADOKSAL SEJR

I 1979 kom en shiamuslimsk revolution i det hidtil meget vestligt orienterede Iran; men det nye præstestyre så USA som ”den store satan”. Dermed begyndte USA at satse på Irans nabostater, såvel Afghanistan som Irak. I et uhyrligt paradoksalt magtspil førte den satsning til, at Sovjetunionen besatte Afghanistan for at bekriige landets mujahedinere eller ”islamiske krigere”.

I 1980’erne fik disse mujahedinere imidlertid stærk støtte af amerikanerne, hvis efterretningstjeneste ligesom Saudi-Arabien betragtede det som en ”stor sejr” at kunne tildele de muslimske oprørere tre milliarder dollars om året. Den krig varede fra 1979 til 1988, og Sovjetunionen trak sig efter at have mistet omtrent 15.000 soldater, mens mange flere var sårede og psykisk traumatiserede. Sovjetunionen ”skulle også opleve sit Vietnam”, sagde de amerikanske strateger.

Under navn af Taliban sejrede de sydlige muslimske krigere derefter fuldstændigt i midten af 1990’erne over den mere moderate muslimske Nordlige Alliance og støttede herunder den udgave af islamistisk jihad og hellig krig, som terrornetværket al-Qaeda står for. USA’s støtte

til de islamiske krigere endte paradoksalt nok med at give al-Qaeda kendskab til USA's militære svagheder og gøre den tidligere allierede til USA's værste modstander.

DEN STÆRKES OVERREAKTION

Dagen efter terrorangrebet mod New York og Washington den 11. september 2001 kom korstogene på alles læber. Den kristne kirke havde på meget blodig vis ført korstog mod muslimer i forsøget på at erobre Jerusalem tilbage i 1100-tallet. Desværre anvendte USA's præsident George W. Bush også ordet i 2001. USA ville indlede et "korstog" mod sine modstandere ud fra deisen om, at enten var man med USA, eller også var man imod. Men syntes man som statslederne i Paris, Berlin, Moskva og Beijing, at skellet var upassende, ja, hvilke valg havde de så?

Mellemøstekspertes havde inden september 2001 påpeget, at al-Qaeda ville foretage et større terrorangreb på USA. Det ville blive mere gennemtænkt end terror-netværkets forsøg i 1993 på med en underjordisk bombe at få Twin Towers i New York til at styrte sammen.

Angrebet i 2001 var enormt; havde alle ansatte været på arbejde i de to tårne, kunne 50.000 mennesker dræbes. Men det foregik klokken 9 om morgenen, og i alt 3.000 mennesker omkom.

USA reagerede og overreagerede, hvilket netop var al-Qaedas formål. Krigen kom til at foregå som i en tegnefilm: Musen ville ved at bide den bomstærke gorilla i foden få den til at tage sin store flotte kølle og hæve den

højt over hovedet, mens musen legede kispus, rakte tunge og gemte sig mellem benene på gorillaen, der trættes af at holde den tunge kølle oppe i så lang tid. Slutteligt tabte gorillaen køllen over sit hoved og slog sig selv ud.

En anden metafor beskrevet af den amerikanske militærforsker Ivan Arreguin-Toft i 2001 var boksekampen i 1975 mellem militærnægteren fra Vietnamkrigen, den begavede Muhammed Ali, og den stærke George Foreman, der altid slog sine modstandere ud inden for de første to omgange. Begge var amerikanere. Ali forudsagde, at han ville slå Foreman ud i ottende omgang, hvilket også skete, da Foreman i syv runder havde brugt alle sine kræfter på at slå Ali ud i tovene, som bare tog imod slagene.

Den taktik havde al-Qaeda blandt andet hentet i 1994 fra en amerikansk oberst ved navn Thomas Hammes, som i en artikel havde beskrevet Maos og Lawrences udmattelsesstrategi. Amerikanerne fandt artiklen i en af al-Qaedas huler i Afghanistan. Og jo, amerikanerne havde da også oplært mujahedinerne i at kæmpe mod Sovjetunionen. **Kun USA kunne slå USA ud.**

Al-Qaeda har sandsynligvis regnet med, at USA ikke har ment, at en invasion i Afghanistan var nok til at demonstrere landets almagt efter 11. september-angrebet: USA måtte også angribe et mere centralt land i Mellemøsten som for eksempel Irak. Irak stod så godt for hug. Dermed ville USA og dets allierede, blandt andet Danmark, sætte Iraks sunnimuslimske militær fra regeringsledelsen, indføre demokrati og bringe det

Iran-venlige shiamuslimske flertal til magten. Men de utilsigtede konsekvenser blev overset af USA's regering.

De militært kyndige sunnier har nemlig derefter i en irakisk borgerkrig dels grebet til modstand ud fra princippet om jihad, som betyder modstand mod besættelsestropper. Dels havde irakiske sunnier allerede i 1940'erne allieret sig med de syriske sunnier inden for den fælles Baath-partidannelse, og borgerkrigen har derfor bredt sig til Syrien, hvor sunnierne var i flertal. Flygtninge er lige siden 2001 strømmet ud af begge lande og har destabiliseret hele Mellemøsten og delvist endda også Europa.

Her er der øjensynligt tale om et 'simpelt' skakspil, som endog USA's mere kyndige strateger kunne gennemskue. Men dets republikanske politikere og mere teknologifokuserede militære taktikere kunne ikke se, hvordan ironi, paradokser og skakspil kobledes sig sammen. I Vesten fortsætter man med at være uhyre fascineret af højteknologiske fly på en blå himmel og investerer milliarder og atter milliarder i dem, mens mellemøstlige partisaner bruger gødning og en mobiltelefon til en halvtredser for at lave vejsidebomber.

DA APOKALYPSEN KOM HELT TÆT PÅ

I min tolkning har Vesten fået sværere og sværere ved at håndtere verdensmagten efter Den Kolde Krigs ophør. Indtil 1989 talte vi om den første, anden, tredje og fjerde verden. Pludselig så USA sig imidlertid som eneher-sker over den ene verden, der var tilbage efter Murens

fald. Myter om 'globaliseringen' væltede frem, som var der kun én stor postmoderne fortælling efter religionens, nationalismens, kommunismens sammenbrud. 'McWorld' tog verdensmagten, og hvad var et bedre bevis herfor end computerne og internettet, der vandt frem, samtidig med at de østasiatiske økonomier, herunder Kina, kunne omfavne kapitalismen.

Flere fortællinger bragtes sammen i én stor mytologisk enhed. Men alle parter overså en helt afgørende fælles betingelse for den nye verdensorden: Verden havde været grænseløs tæt på sammenbrud to gange i efteråret 1983, den 26. september og igen den 7.-10. november.

USA havde i dagene op til den 26. september 1983 lavet et par enorme militære øvelser i Nordatlanten, som Sovjetunionen ikke var varslet om. Men de temmelig utilstrækkelige sovjetiske computere og diverse efterretningsagenter havde kunnet rapportere om alle tænkelige forberedelser til et atomart angreb, samtidig med at den amerikanske præsident Ronald Reagan kaldte Sovjetunionen for "ondskabens rige". Sovjetunionens dengang noget paranoide generalsekretær Jurij Andropov var påvirket af krigserfaringer fra Østfronten under Anden Verdenskrig og så ikke med mistanke på sin egen mistillid. Det gjorde Reagan heller ikke.

Den vagthavende russiske oberst på kommando- og kontrolposten Serpukhov-15 syd for Moskva, Stanislav Petrov, undrede sig imidlertid over, at amerikanerne ifølge hans computere kun skulle have sendt fem mellemstore atombomber af sted. Han skulle svare tilbage med

halvdelen af det russiske atomarsenal, cirka 15.000 atomvåben, alle større end atombomben over Hiroshima. De ville omgående blive mødt med tilsvarende amerikansk gengældelse. Så Petrov adlød ikke ordrerne og 'reddede verden' – hvorefter han afskedigedes.

I november samme år sad de sovjetiske piloter nærmest allerede i bombeflyene, da de vestlige militærfolk pludseligt gik hjem for at fejre 65-året for Første Verdenskrigs afslutning. En østtysk spion havde forinden advaret Moskva om, at Vesten ikke havde de angrebsintentioner, som alle advarselssignaler ellers fortalte om.

Siden Cuba-krisen har verden med andre ord bevidst eller ubevidst følt sig hensat i en gennemsynkroniseret verden. Atomvåbnene havde i enhver henseende almagt, *omnipotentia* som det hedder på højmiddelalderens latin. Den atomare eskalation var trådt i Guds sted. Gud skabte måske verden, men den teknologiske udvikling kunne afskaffe den, før vi overhovedet kunne nå at erfare, at vi fordampede. Alle måtte samtidigt og synkront forvente apokalypsens mulighed. Blev Den Kolde Krig varm, ville der være tale om et metafysisk og metabiologisk sammenbrud.

Reagan så i starten af november 1983 spillefilmen *Dagen efter* om dagene efter en atomkrig. Han var fuldstændig bestyrtet over slutteksten, som erklærede, at menneskeheden i virkeligheden ville uddø langt hurtigere efter en eventuel atomkrig end vist i filmen. I februar 1984 døde Andropov imidlertid. Efter et kort mellem spil kom

Gorbatjov til. I 1987 mødtes Reagan og Gorbatjov i Reykjavik og fik talt ud, og Berlinmuren begyndte at falde.

Men i USA var fortællingen hen mod årtusindskiftet den selvforherligende, at USA nu havde den unipolære verdensmagt. Men havde man det? I realiteten kunne USA jo ikke overtage og udøve samme almagt som Den Kolde Krig og true med apokalypse og ragnarok. Og dermed tvinge alle overalt på Jorden til at indrette sig efter den trussel. Kampen havde været total. Efter 1989 kom andre fortællinger på banen. For nogle store grupperinger kunne føle sig stødt af det amerikanske krav om at have monopol på, hvad globaliseringen gik ud på. I ental.

Det selvfølgelig modspil i kampen 'McWorld versus Jihad' var anderledes ulige: Fundamentalistisk udstyrede muslimer kunne nu se den amerikanske forestilling om verdensmagt som blasfemi. Islamistiske fundamentalister – ligesom en del kulturkonservative vestlige iagttagere – var overfølsomme over for USA's kulturelle depravering i lavkulturel materialisme og kunne ved selvsyn konsultere de amerikanske internetsider, hvis pornografiske spam og ydmygelse af islam røg lige ind på alverdens computere.

I Danmark talte vi om ytringsfrihed. Men inden pornoens frigivelse i 1969 havde vi straffet blot antydninger af denne blasfemi med hårde straffe. Få årtier senere kunne beboere ude i Pakistans mest primitive landsbyer så rystes over billeder, de så som helvedes forgård. Ytringsfrihed er en svær læreproces, som stort set ikke beherskes af nogen, og slet ikke af islamister eller konservative amerikanere.

Vi må altså fortsat fastholde spørgsmålene om, hvorfor krige ikke blot trækker i langdrag, men også hvad det er for blinde vinkler, der hæmmer vores forståelse af krigenes dynamik. Det er der en gammel kineser, der har et godt svar på. Hans lære går tilbage til antikken. Den kinesiske krigshistorie adskiller sig såmænd ikke så meget fra den europæiske, at vi ikke kan tage ved lære af den.

AT SE BLINDHEDEN

I Kina var der i antikken i en periode over 300 år en række krige mellem syv stærke territoriale magtstater. Fra cirka 475 til 221 f.Kr. udviklede Kina militær- og territorialstater, som i påfaldende grad svarer til de europæiske i 16-1700-tallet. Disse stater bekrigede hinanden, og deres mange konflikter sluttede med en samling om Chin-riket, som betyder 'Riget i midten'.

Omkring 500 f.Kr. samlede general Sun Tzu en række af både egne og generelle krigserfaringer i et versbaseret værk, der i dag oversættes med titlen *Kunsten at føre krig*. Sun Tzus skrift hviler på taoismens filosofi og udmærker sig ved korthed og elegance sammenlignet med Clausewitz' enorme værk. Men tankegangen er temmelig ens, ikke mindst i advarslerne om, at alt det, der kan gå galt, også går galt i en krig. Strateger må økonomisere med de kræfter, der sættes ind i krige. Forsigtighed må udvises på alle fronter.

Helt afgørende advarer Sun Tzu mod at overse risici og blinde vinkler, mod at tro på egen overlegenhed, at negligere tab, sammenbrud, uheld og tilfældigheder.

Den måske vigtigste advarsel rummer tre trin: Kend til modstanderen, og kend dig selv, og du vil følgelig ikke kunne overvindes i 100 slag; du kan ignorere kendskabet til modstanderen, men kende til dig selv, og kampen kan ende uafgjort; men i værste fald kan du både ignorere kendskabet til modstanderen og til dig selv, og så vil du altid tabe.

Sun Tzus pointe er ikke blot, at hærledere skal betjene sig kritisk af efterretninger, men de skal også arbejde systematisk og selvkritisk med de dogmer, flokklær og rutiner, som den stærke part let tager for givet. Krigsledelse er fyldt med manglende evne til at iagttage, at iagttageren ikke kan iagttage det, iagttageren ikke kan iagttage. Derfor er nutiden også påvirket af hengemte krige og lidelser. Eksempelvis oplevede kineserne 1850-64 en borgerkrig, blandt andet ledet af en sydkinesisk kristen kejseraspirant mod det nordkinesiske Manchu-dynasti. Krigen førte til måske 20 millioner omkomne og er en af verdenshistoriens mange glemte krige. Dog svækkede denne interne konflikt Kina over for britiske angreb i den såkaldte Opiumskrig i 1856, hvor Storbritannien tvang kineserne til at købe opium.

Sun Tzus lære er vigtig i forståelsen af asymmetrisk krigsførelse endnu i dag, og efter Clausewitz regnes Sun Tzus lille og overkommelige værk som det vigtigste, der er skrevet om krig. Værket var også afgørende i Maos og vietnamesernes udvikling af guerillakrig. Og det er stadig vigtigt for at forstå, hvordan vi med forsigtighed må omgås fremtidige konflikter. Skal vi se 50 eller 100 år frem,

må vi se mindst 100 år tilbage, hvis ikke 1.000 eller 2.500 år.

KRIGENS LANGE SIGT

Krig varer ved i mange generationer efter jubelmarcherne og festtalerne. Første Verdenskrig fortsatte over i borgerkrig og stalinisme i Sovjetunionen. De kinesiske borgerkrige og krigene med Japan fortsatte ind i et fuldstændigt ubønhørligt diktatur under maoismen frem til 1976. Nazisme og fascisme var forlængelser af Første Verdenskrigs meningsløse skyttegrave. Hvilke styreformers følger efter sammenbruddene i Mellemøsten, i Iran, Irak, Syrien, Libyen og Palæstina tør vi dårligt tænke på – men vi i Vesten er gode til at tie om disse skræksscenarier og til at fornægte ansvaret for disse kriges store flygtningestrømme.

Siden 2013 har Syriens og Iraks sunnimuslimer og shiamuslimer kæmpet om det religiøse herredømme, om olie, og ikke mindst om og mod indflydelse fra et historisk uset antal stormagter: Iran, Saudi-Arabien, Rusland, USA, Tyrkiet og Israel samt de gamle europæiske mandatlande i området som Frankrig og England. Dertil kommer en mængde indbyrdes uenige oprørere mod ikke mindst shiamuslimsk herredømme. Den kompleksitet er ikke opløst med fjernelsen af Islamisk Stat.

Vi er stadig fanget ind af fortidens skygger. Nogle teknologifreaks tror, at robotter og komplekse digitale forbindelser mellem logaritmer i fremtiden vil give svar på alle spørgsmål. Ligesom den amerikanske hærledelse

i 1969 kunne spørge sine computere: Hvornår vil USA vinde krigen i Vietnam? Da computerne så var fodret med alle tilgængelige informationer, svarede de: I 1964. Men som bekendt måtte amerikanerne trække sig i 1975.

Selv om robotter i dag kan fodre sig selv med mere og mere mangfoldige og massive kommunikationskoder, vil de ikke kunne forstå en central del af den menneskelige kommunikation: ironi. Ironi udgør en del af krigens underforståede spil, dens intriger og dens diplomati.

Ironi er en kommunikationsform, der ikke skal tages så alvorligt, som den er ment. Skakspil er ikke ironi, men diplomatiske antydninger er. Nå ja, totalitære diktatorer forstår sjældent ironi særlig godt. Frederik den Store og den franske filosof Voltaire havde et ekstremt ironisk venskab, og kongens slot i Potsdam bærer en mangfoldig ambivalens i dets navn *Sans, Souci*, "Uden, Bekymring" eller Sorgenfri – men hvad skal kommaet der?

Spørg computeren, og den går i spåner. Muligvis vil krige i fremtiden kunne udkæmpes som hackerkrige, som kan ligne skakspil med et uendeligt antal felter. Også it-kriminelle som hackere og crackere anvender ironi, og en enkelt af dem kan måske snart skabe mere destruktion end alverdens bekostelige våben.

KUN SKØN FOR DEN UERFARNE

Vi danskere tror, at vi er et fredeligt demokratisk folkefærd. Men Danmark var det højest oprustede land i verden i 1700-tallet og havde tilmed anbragt en topstyret enevælde som centrum for staten. I dagens Danmark

antages det endda, ofte helt misvisende, at nationalstater afgiver suverænitet, hvis internationale organisationer som EU og FN får ret til at træffe beslutninger. Det til trods for at de internationale organisationers beslutninger ofte kredser om den sambestemmelse, som er så vigtig for at lande i deres selvbestemmelse ikke træder hinanden over tærne.

Et folk og en stat kan kun opretholde suveræn selvbestemmelse, hvis andre stater forhindres i at foretage erobringer af dets territorium. Den bevisligt eneste stat i verden, der suverænt har kunnet forsvare sig selv, er Sovjetunionen – dog med store læs af forsyninger fra USA, så altså ikke suverænt alligevel. Og USA selv fik i Den Amerikanske Uafhængighedskrig 1776-83 mod Storbritannien enorm støtte fra Frankrig.

Paradokset i dansk selvforståelse går tilbage til den lutherske reformation, som for 500 år siden satte ind på samme tid med den første moderne militære revolution. Martin Luther og den florentinske militærekspert Nicoló Machiavelli var samtidige med filosofen Erasmus fra Rotterdam, som forsøgte at undgå opdelingerne i katolske og protestantiske trosretninger. De konfessionelle stridigheder skabte konkurrerende militærstater og efterfølgende krav om national 'selvbestemmelse'.

I adskillige skrifter i tiden 1515-26 skrev Erasmus: ”Krigen er kun skøn for den uerfarne”, som et af værkerne præcist hedder. Han havde set de italienske krige og deres uendelige lidelser. Uendeligt polemisk, ironisk og diplomatisk angreb han Luther for halsstarrigt

ganske vist at forsvare næstekærlighed, men også kun at gøre det ud fra Luthers egen fundamentale tilgang.

Kommunikation, dialog og argumentation forudsætter tvivl, selvkritik og samarbejde. Erasmus var den første store europæer. Det viste sig, at han skulle få ret i, at den religiøse skråsikre tro ville føre til utallige krige. Eskalationen fortsatte i over 400 år, indtil verden var på nippet til at bryde sammen i en grad, så selv Gud var ved at uddø i det 20. århundredes krige.

Erasmus svarede faktisk på det yderst menneskelige spørgsmål om, hvorfor vi ikke bare kan lade være med at føre krig? Hans svar ligger desværre i de foregående sider. Der vil altid være nogle mennesker, der har interesse i at bryde freden og i at opruste og leve af krigen. Der vil altid opstå uligheder, ubalancer eller asymmetrier, som forsøges bekæmpet eller opretholdt. I værste fald er det krigen selv, der bestemmer, hvorfor der føres krig med og mod hvem, om hvad, og hvornår krigen afsluttes – og om der faktisk nogensinde bliver fred.

Brug din geniale hjerne

Abonner på Tænkepauser fra Aarhus Universitetsforlag,
og læs, før du taler

Se tankepauser.dk

Krig er ustyrlig. Den kommer altid ud af kontrol, erobrer hver eneste samfundsfunktion og gør sig selv til altings endemål. Ganske destruktivt, javel, men denne ødelæggelsestrang fyrer også op under vores skaberkraft og resulterer i teknologiske, medicinske og organisatoriske landvindinger, som det ellers havde taget en krig at nå frem til. Krigens uforudsigelige væsen overrumpler dog ikke Gorm Harste, Aarhus Universitets fredselkende feltherre. Han er bombesikker på, at krig er ligesom en skoleklasse sukkerdopede adhd-elever. Ingen af delene er til at få styr på.